

Вукашин СИРОВИНА

УДК 908 Добој

Прошлост и насеља града Добоја*

ПРЕДГОВОР

Радећи већ неколико година на испитивању насеља у области Крњина, т.ј. у крају западно и северо-западно од Добоја, а имајући при руци потребну литературу, историску, етнографску и фолклористичку, издвојио сам из целокупног тог рада ову монографију, средио је као једну целину и пружио у првом реду, широј читалачкој публици. Ова монографија била би први покушај те врсте, т.ј. да се на основу досадање литературе, врела, те још мало сачуване усмене традиције, даде прошлост града Добоја. Није се претендовало на велику опширност јер то и није циљ књижице, а даље од почетка 20. века, изузев период 1914-1918 год., много се није ни ишло, јер би се онда много више простора тражило, а добило се не би готово ништа ново и интересантно. Ко ме сам се год обратио за неке интересантније и потребне податке и добио их, овиме се најлепше захваљујем. Особито сам захвалан г.г. Ђорђу Дакићу и Ферхат-бегу Даутбеговићу, старим уваженим добојским грађанима, од којих сам најинтересантније податке о насељу и пореклу становништва и др. добио. Примедбе темељите критике радо ћу чути и на њима захвалан бити. Литературу сам на крају књиге навео. У књизи "КРЊИНСКА НАСЕЉА" биће више расветљени порекло и старина православног народа у овим крајевима, па према томе и у Добоју.

Писац

У Добоју, јуна 1938.

* Дјело "Прошлост и насеља града Добоја" Вукашина Сировине, штампано 1938, аутентично је пренијето у овај број часописа.

I. Istoriski podaci i narodno predanje o prošlosti Doboja.

Među najvažnije spomenike srednjeg veka u severnoj Bosni, ubraja se i stari grad Doboј: (Castrum Doboј ili Dobuj.) Doboј лежи на ушћу Усоре и Спрече у Босну, а на раскршћу путева и жељезничких пруга: Doboј-Brod-Sarajevo, Doboј-Tuzla и Doboј-Teslić. Налази се у старој области Усори. Град је добио име по многим бојевима у долу испод тврдаве. "do-boј". Тај до је долина реке Босне с њене левог стране, испод старог града. Пре једног века Босна је текла испод самог града. Доње чаршије није уопште било. И данас кад су поплаве, она се враћа у то своје старо корито и плави нову доњу чаршију. Погрешно је етимолошко тумачење речи do boј, изведено из "do boј", по тур. "džebana", фр. depot: што означава стовариште, магацин н. б. турске муниције у војничкој тврдави. Ово место било је одавна стратегијски важно и као раскршће долова поменутих река и због свог природног положаја, т. ј. смештаја брежуљака, који се уздижу на ушћу Усоре, а на левој обали Босне. Ти брежуљци су природни чувари долова на којима су се од давнина многи лјуди бојеви били. Још у бронзано доба било је једно насеље на брежуљку, на коме је био први стари град. То се утврдило по налазима. И у римско доба то је место било настанјено. То сведоче и натписи над гробницима војника, који су овде били. У доба када су Словени дошли у Босну, било је овде бојева. То се закључује по гробљима, која су без сумње, настала у ратно доба, а било их је цео низ на тој хумци, која се зове "Crkvina". Данас је на томе месту једна вила, а испод ње kamenolom, на прузи Doboј - Teslić, а између станица Doboј - Karuše. На томе брежуљку био је први стари град, Doboј. Биле су ту рушевине и неке старе цркве, где је нађена и часна трпеза и пренешена у цркву милошевачку, где се и данас тамо служи. Познато нам је да су најстарије хришћанске цркве у Босни саграђене или на самим римским зидинама, или у непосредној близини рушевина римских насељина. Народна преданје каже да је од града Doboја водио калдрмански друм у правцу Оджака, у село Пећник, к "manastiru". Тај друм народ зове "despotov", јер да је њим чећење силазио из Doboја у manastir (у Пећник) doboјски despot Vuk. У томе селу Пећнику постоје и данас рушевине тог manastira. Зидине су 1854. године развалиле неки оджачки беџи, и камен одвезли за градњу својих кућа. Закључује се да је manastir у Пећнику стара грађевина, јер у селу је данас готово све католичко становништво, па размештај становништва у она времена, био је у Posavini друкчији. Народна преданје каже опет на једном другом месту, да је поменути друмом долазио у Пећник из Doboја despot Maksim, брат despota Vuka (?). Остатци ове калдрме испрекидани, између Doboја и mana-

stira у Пећнику налазе се још и данас. Сudeћи по овој вези, која је постajала између Doboја и поменутог manastira, могло би се закључити, да су овај manastir, у стара времена подигла vlastela града Doboја. Овако каже народно преданје, а оно има помало историске подлоге. Из историје знадемо да се Vuk, од 1456. UGROFIL, налази са Ugrima у Босни, у области Усори, па и у Сарајеву. Године 1480. он ратује против sandžaka Dautbega у Босни, испред Matije Korvina, а у друштву са хрватским баном Ladislavom од Egervara и Petrom Dočijem (Dojčin). Dolazi све до Сарајева и pali три дана тамо. У бојевима код Jajca опевала га је и народна песма (О "Vuku Jajčaninu"). Kralj bosanski Stefan Tomaš тежио је да spoји Босну са Србијом (1458) па је ожењено краљевића Stefana Tomaševića despoticom Jelačom. Vukova жена била је Varvara Frankopanova. Vuk је умро 1485., а Đorđe (Maksim vladika) његов sinovac zakaluderio се је 1495. и умро у Krušedolu 1516. год. Verovatno да су Brankovići Doboј и ове крајеве држали у другој половини 15. века.

У средњем веку напуштена је прва doboјска тврдава. Sazidana је друга нешто даље северно, на kršu који је много удобнији и подеснији за одбрану. Та утврда је данашњи doboјски град. Sudeћи по остацима, ова друга тврдава постала је око 15. века. Spada међу оне gradove, који нам приказују попречни тип ратних утврда овога века. Облик му се прилагодио облику главеце, на којој је зидан, а jezgra града nalik је на duguljast trokut, чија је основна страна, заштићена довољно примерним утврдama, okrenuta према оној страни, од које се може најпре надати naprijatelju, а то је sever. Уз тврдаву је осамљено sazidana barutana и "džebana" (depoi).

Први пут у историји Doboј се спомиње 1415 г. за време грађанског рата у Босни. Те године, на zapovest Sigismundovu, krene у Босну угарска војска против краља Ostoје. Један dio те војске, на челу са Ivanom Konjаром, pada под Doboј у Усори. Од тога времена, готово кроз три века, нема о Doboју спомена. Тек концем 17 века, а године 1697. posetio је princ Eugen Savoјски, на prolazu за Сарајево, својом војском и Doboј. Pukovnik Kiba dopro је до Doboја, spremajući војсци put, па се 14 октобра vratio у Kotorско до dolaska princa Eugena. У Doboју се Турци spremahu за одбрану. Ratni savet у Kotorском закључи да се Kiba vrati пред Doboј са predstražama, које су водили baron Rit и kapetan Gride са 100 konjanika Pukovniku Montekukulju са 400 konjanika, који је nastupao за predstražama, би naredeno да zauzme Doboј док не stigne glavna војска. Zором 15 октобра, kрену војска према Doboју не našавши никаквих zapreka осим лоша пута "koјим још никад нису kola prošla". Stigавши у doboјско polje војска се utaborи близу ушћа Усоре за sigurnost,

namesti na jednom bregu bateriju od šest topova, a na drugom dva havana. Турци затворени у Добоју, замале 16 октобра, пре него што је пушка пукала, да се предају. Принц Еуген им то дозволи уз услове, да се сви мушки, који носе оружје безувјетно предају, а жене и деца да могу слободно ићи у које друго турско место. У Добоју нађе принц Еуген само осамдесет оружаних људи, на челу са пет ага. У граду не надоше ништа осим нешто стоке, мали топ, мали хаван, пет бурди прaha, пола толико олова и четири барјака. Тако паде Добој 16 октобра 1697 г., а следећег дана предаде се и град Маглај.

Добој се опет спомиње на почетку 18 века, у историји аустро-турских ратова. Када је генерал Петраш заузео Брод и Дервенту, посла капетана Удварелђија на Добој. Тврђаву је бранило око 1000 људи турске посаде. Удварелђи попали и заузео варош и тврђаву (1718), али је босански наместник Осман паша Дефтер - емини, наследник Нуман паше, опет поврати. Пожаревачким миром (1718) аустријска граница помаће се северно од Добоја, према Сави.

Много бојева око Добоја било је приликом окупације Босне 1878 године. Многа војничка гробља у Добоју и околини сведоче нам о томе. За герилски рат око Добоја Босанци су сконцентрисали 7000 људи. Према статистички аустријског генералштаба, аустријски губитци код Добоја износили су 35 официра и 992 војника. Борбе су се водиле 15, 16, 19, 23, 26, 30 августа и 4, 5, 6 и 15 септембра 1878 год. Губитци се односе на 20 дивизију генерала Спарарија чије је помоћник, генерал Шмигоч, ранјен код Добоја. Ова дивизија која је прешла Саву код Шамца и имала задатак да пацифицира Посавину источне Босне и да се код Добоја сједини са 6 дивизијом (главнокомандујући Филиповић), највише је страдала. На њу је нападао плjeвалски муфтија Vehbi ef. Била је опколјена и отсечена од 6 дивизије, која је већ отишла уз Босну према Сарајеву. Да јој није дошла у помоћ, у право време, преко Саве новомобилисана 4 дивизија, за Аустрију би настале недоследне последице овако лакомислене окупације, или би цео 13 корпус био отсечен од Аустрије и затворен у Босни. Ова 4 дивизија примила је и решила битку код Добоја 4 септембра 1878 г., растуривши уједно усташе код Тешња и заузевши исту варош и тврђаву тог истог дана (генерал Пистори). Не треба заборавити да је Босна насупрот окупацијској војсци од 72.000 људи, избацила на фронт, а у својој земљи, 93.000 људи. Зато је Аустрија поред 13 корпуса: 3, 4 и 5., дакле, уместо 72.000 људи, 262.000 људи. У биткама код Добоја и у Посавини, 20 дивизија генерала Спарарија изгубила је највише: 50 официра и 1.500 војника (20% своје јачине.) Окупација Босне коштала је Аустрију за шест недеља операција, у 68 борби са Босанцима, 178 официра и 5.198 војника.

"Како су Аустријанци окупирали Добој"

Извидница побијена код Маглаја - празна општинска каса и свечаност приликом њене предаје.

Навршује се 50 година од дана када су на Берлинском конгресу европске велике силе одлучиле о судбини Босне и Херцеговине, а аустро-угарска монархија окупирала ове провинције.

Сећам се добро, на дан Св. Илије, 1. августа 1878 г., беше тмуран дан, киша ситна као магла росила је.

Тај дан славио је крсно име добојски грађанин и трговац Јово Недић. Кућа му беше на хумци, онде где је сада кућа г. Милана Бањца, жељезничког чиновника. У Добоју није било Српске цркве ни свештеника.

Око 9 сати пошао је мој отац да честита славу Јови Недићу, па пошто је у њега било и деце, повео је и мене. Сећам се као да се то данас догађа: На сред собе стајала је већ постављена софра. На софри горела је воштаница, а око ове поређана разна јела.

Добивши комад сира, неколико ђуфтета и парче хлеба, изашао сам сам са децом пред кућу, ту појео ово, а онда смо се удаљили од куће и ђаскајући сишли на цесту.

Како је кишица сипала и магловито време било, није се на неколико метара удаљености могао распознати човек. Кад наједаред учини ми се, да видим неке људе на коњима. Ишао сам још неколико корака даље и познадох, да су заиста - али сасвим непознати људи, на коњима, са исуканим сабљама у једној, а револвером у другој руци. Најпре два, па мало даље два, па четири, па више и онда много. То је могло бити ондје где је сада мушка школа.

Потрчасмо као без душе, кући и пошто се говорило, да ће доћи Швабо, да ће бити окупација, завиках из свег гласа још са кућнег прага:

"Ето, Швабе долазе"!

И испричах на брзу руку шта сам видео.

Пошто је међутим био дошао на славу и Митар Станишић, Јово Јефтановић и Илија Емеџија, то су се почели саветовати, шта да раде па су закључили, да пођу сви онако пред војску, да се команданту пријаве и поклоне. Пошао сам и ја уз њих. Они наравски, водећи први пут страну војску, нису знали ни ко је

војник и ни ко официр. Све је било - господин, поскидали смо сви фесове и са рукама на појасу поздрављани:

"Добро нам дошли браћо" и т. д.

Прва два војника коњаника - говорили су добро српски - рекоше: "Идите даље, тамо је наш командант".

Пошли смо можда 150 метара даље и збиља, ту нас заустави један господин са чудноватом капом, а низ леђа му виси постављен капут. То је било пред ханом Авде Чаушевића.

"Ви сте пошли сигурно до мене", рече тај господин, пошавши неколико корака пред нас. Ми смо се дубоко поклонили и старији рекоше:

"Јесмо господине. Нека сте нам добро дошли и у срећан час"!

Онда су се сви руковали и на питање, како се који зове, рекли своја имена. Командант је онда казао, да се он зове Вучетић, да је капетан, да иде да извиђа, јели свагде мир и ред, да се пред војском не треба бојати, јер царева војска неће ником: ко буде миран ништа на жао учинити.

Међутим почели су долазити и други грађани, и Срби и Турци па су били питани, како је стање у Добоју и околици на шта су ови одговорили, да за Добој јамче, да је мирно и да се неће нико царевој војсци против стати.

Капетан је питао даље, шта се мисли, како ће бити при даљем продирњу према Сарајеву, на шта му је одговорено, да се то у Добоју незна.

Тих војника - хусара - могло је бити око 150. Тај дан преданили су у Добоју и преноћили, а сутра рано отишли даље према Маглају, где су били дочекани ватром и потучени, тако да их се тек неколико живих вратило, и то неки на коњу са седлом, неки без седла, а неки и пешке, неки са капом на глави а неки и без капе. Било је и рањених који су могли да измакну.

После неколико дана почела је пролазити војска свију редова у масама.

У Добоју је остао један батаљон од 79 пешадиског пука Јелачића. То су били Личани. Официри су им били: Капетан Рабатић, Касумовић, алавања, и Чичерић. Нижи официри били су: Радуловић, Прибанић, Трбуховић и други. Командант се звао: Кострешић, био је мајор а у Добоју произведен за потпуковника. (Видео сам га 1898 у Пешти, био је тада фелдмаршаллајтнант.)

У Добоју је до окупације била нека врста среске испоставе,

"Мудират". На челу тога мудирата био је мудир. Окупација је затекла на томе положају Шемси Ефендију, Арнаутина. Био је поштен и миран и ја се не сећам, да је за ово време, око 3 године, што је овде био, коме ма шта нажао учинио. Био је помало турски писмен, српски је добро говорио.

У години 1876 или 1877. основане су у Босни и Херцеговини општине (беледије.) У ту прву беледију изабран је био и мој отац те је био сукључар општинске касе. Беледија је била у истој згради и соби у којој је и мудир имао своју канцеларију, а то све у једној малој собици у кући угледног и честитог Османбега Капетановића. Општинска каса беше један обичан сарајевски зелено обојени сандук са једном бравом на кога су метнуте још две браве те је био по свима прописима са три кључа, од којих су два била код Муслимана а један код Хришћанина.

Не сећам се, у коме је месецу 1879 године дошао у Добој први аустриски грађански чиновник да прими грађанску власт. Дотле беше сва власт у рукама војске, која се бринула и радила чисто војничке ствари. Овај први окупаторски чиновник звао се Ливиус Дубошевић. Командант места позвао је мудира као и општинске одборнике, да дођу у мудират и да донесу кључеве од општинске касе, јер се има предати сва власт ново дошлом чиновнику. Па како је мој отац тада био болестан и отсутан из Добоја, то сам ја однео кључ од општинске касе и био присутан кад је последњи отомански чиновник Шемси Ефендија предавао власт у руке првоме аустрискоме управном чиновнику Ливиусу Дубошевићу.

Сећам се добро свега. Собица је мала, ниска и мрачна. У једном ћошету мала сећија са асуром, а преко асуре ћилимче. О зиду виси једна обична торба. У другом ћошету опет нешто сећије и сандук - општинска каса.

Пре него што се је извршила предаја, изговорио је нови управни чиновник неколико речи, како је он послат да заведе модеран начин управе и обећавао је да ће се трудити, да као први аустриски чиновник покаже, да је Аустрија дошла да заведе ред и мир и да ће народ бити задовољан новом управом.

Онда је Шемси ефендија одговорио:

"Е фала ти господине, на таким лијепим лакрдијама и ево ти ове торбе. Ту су царски фермани и друге књиге, (писма, акта), па нека ти је хаирли ако Бог да".

Онда се прешло на предају беледије-општине. Отворили смо сандук, касу, и ту нашли потпун ред и празнину.

Присутна два Муслимана правдали су празнину касе, пошто, од када је беледија основана, није у касу ушла ни једна пара.

Ђорђе Дакић,
полициски чиновник у пензији.

"ПОЛИТИКА"

1-8. 1928. год.

А Добоју Аустријанци нису никад више веровали. Од окупације па све до ослобођења, 1918 године, они у Добоју држе свој стални гарнизон - један батаљон војске.

Аустријанци су године 1878 затекли Добој као малу касабу, у свему филијалу Тешња, настањену претежно муслиманским домаћим елементом. Било је и православних Срба, досељених Тешњака, те врло мали број римо-католика. И једни и други бавили су се трговином и занатима. У политичком погледу, Добој је био мудирлук тешањског кајмакамата (испостава среза тешањског.) То је био и за цело време аустријске управе и остао све до недавна, кад се нагло развио и постао самостално среско место.

Добој није, како многи мисле, град, неког "легендарног" од Добоја Мује. Није тај Мујо постојао нити је био у Добоју, нити је Добој био његов. То је шира легенда о борби, кроз пет векова, Турчина и Србина. Мујо (Турчин) насрће на Србина, који му мисли и одговара. - Стани мало од боја Мујо и ми коња за трку имамо"! Не дакле од Добоја, него од боја, од мегдана. Наш народ има обичај да олакшава себи, на свој начин, изговор многих речи и реченица тако, да им одузима или додаје поједине самогласнике и сугласнике. Тако је и овде себи олакшао изговор у речима од боја додвину ономе од, једно о. Тако је испало одобоја.

Има у Босни још један Добој. То је село Какањ-добој, данас рудник, на прузи Лашва-Зеница. И ту су се у време окупације, 1878 г. бојеви били.

Културне, економске, привредне, те верско просветне прилике у Добоју, од најстаријих времена, до почетка XX века.

Крај око Добоја од старина је, још у и предисториско доба, био насељен и важио као привредно трговачки и економски цен-

тар северне Босне. То је остао све до данас и у томе правцу нагло се све више и више развија: И данас у околини његовој има остатака старих рудника пирита. Пре 5 год. у селу Становима, на огранку Крњина, званом Порин, наишло се на неко старо насеље и рудник пирита, те млетачки новац. Унапређење пољопривреде, усавршавање занатства, развој трговине и примитивне индустрије, датирају из римског доба и благодарећи природном положају Добоја, раскрсници важних путева, напредују све више и више током времена кроз цео период средњег и новог века и достижу своју кулминацију у XX веку. Истина, за време турске владавине, као економско привредни и верско просветни центар овога краја, био је стари Тешањ, град усорских војвода Вуковића. Његова филијала био је Добој. Тешањски Срби трговци имали су у Добоју своје, већином празне, затворене магаци. Свакога петка би долазили са еспапом у Добој, отворили магаци и подмиривали сеоски свет, који би из околине долазио у Добој на пазар. Петак као пазарни дан, још дакле у турско време, одредили су за Добој тешањски трговци. Тешањ је био и центар привредног живота овог краја. Сви занати цветали су у Тешњу. У Добоју немамо занатлија. Никад несмемо да губимо из вида чињеницу, да је Добој био само војничка посада. Чак и главни, поштански и каравански пут, пут из Тешња за Брод није ишао преко Добоја, него из Тешња преко села Станова на Дервенту и Брод. Добојска тврђава била је заштитница тешањског града и будан чувар долине Босне и Усоре и ништа више. Готово све до окупације 1878 године, само петком се у Добоју куповало и продавало, у Добој долазило и послове свршавало. Другим данима Добој је био мртав. За време аустријске управе, доласком сталног аустријског гарнизона у Добој, грађењем жељезничких пруга, путева, отварање фабрике шећера у Усори, Добој почиње да се насељава и да се развија самостално у свему. И у културном и у верско просветном погледу Добој се развија тек у време Аустријске управе. За сав православни народ у области планине Крњина, једина црква и једина школа, биле су у Тешњу. (од године 1835) где је било и седиште окружног проте-свештеника и учитеља, за цео овај крај. Тако је у главном, било и са добојским муслиманима. И они су у верско просветном погледу били упућени на Тешањ дуго времена. Године 1883 видимо да је православна општина у Добоју јака и

бројна, јер те године може да подигне и издржава своју школу и учитеља (Први учитељ био је Ристо Јокановић, доцније свештеник.) Тад је општина подигла и своју црквицу. Парохију је добила 1886 год. и тада се посве оцепила од Тешња. Први свештеник био је Ристо Јокановић (1886-1893.) Њега наслеђују: Јован Врањешевећ (1902-1911), Славко Трнинић (1911-1921) и Љубомир Дучић (1921 до данас.) Добојска парохија имала је врло велику територију, готово целу област Крњина. Та се цела област године 1911 отцепила од добојске парохије и основала своју самосталну парохију буковичку, са седиштем свештеника у Вел. Буковици, близу Добоја. Ту су сељаци још 1895 год. саградили цркву, а 1905 школу. И ако је било врло потребно, ранијем неком оснивању добојске парохије и црквене општине, противили су се Тешњаци а и буковичке добојлије. Аустриске власти су ипак посве запречиле отварање српске школе у Буковици. Она је отворена тек 1919 године.

О римо-католицима у Добоју имамо следеће податке: Из "Вјесника добојске жупе" (1936) износимо ово:

Прије г. 1896. добојски је териториј припадао жупи у Сивши. Као самостална жупа основана је 1. IX. 1896. Први је жупник био сада покојни Никола Ђебић. Жупниковао је 11 месеци. Нашао је 4 старе војничке бараке. Морао је становати са својом мајком у муслиманској кући. Кирију су му за два месеца плаћали жупљани, а касније сам. Сељацима је у то вријеме било криво, што су отцепљени од Сивше, па су се сустезали од давања. Бојали су се људи градити цркву и жупски стан. На Сивши је то све било, макар и слабо. Домаћих грађана није готово ни било. Странци већином радници, занатлије и бескућници, нијесу у први мах имали какову живљу свијест о припадности жупи и о дужностима према цркви и свом свећенику.

Други жупник био је Иван Папић, сада: жупник у Брусници код Б. Брода. Он је поправио бараке и уредио их за привремени жупски стан и цркву, набавио нешто црквеног руха, купио у Миљковцу "Муратовку" (25 дунума) и "Крчевину" у Барама (6 дунума). Почео је и довлачити камен за цркву. Њега је наслеђио Еуген Твртковић. За његова времена саградио се је у главном садашњи жупски стан према нацрту оо. Траписта.

Иза њега концем године 1902. дошао је преч. г. Петар Ајвазовић, који је остао најдуље, све до рујна год 1933. дакле преко

30 година. Он је са својим жупљанима ријешио разне потешкоће, што их наслиједио, довршио жупски стан, а до г. 1910. и садашњу жупску цркву, комплетирао доста богату ризницу црквеног суђа и руха. За његова времена саграђена је и у Грачаници врло лијепа капелица, г. 1922. Он је на овој осјетљивој точки предеверао и свијетски рат, па је морао једно време држати на стану генерала Потиорека, јер је у Добоју дуље времена имала сједиште и "Оберкоманда".

Преч. Ајвазовића наслеђио је садашњи жупник Др. Драгутин Камбер у рујну г. 1933. За његова времена поправљен је жупски стан, подзида црквеног дворишта и ограда. Хрватска жена направила је присечну клупу, набављен је велики оргел-хармонијум, у селима су подигнуте 4 лијепе капелице и саграђена је чврста штала.

Римокатоличке породице у Добоју 70 тих година прошлог века, по казивању г. Ђорђа Дакића биле су ове:

На Шушњарима живео је око 1875 неки Илија "Карантан", економ. Спомињу се тад у Добоју још ови: Ника Челан, дунђер, Перо Челан, економ, Стипо Терзија, Анто Згађо, терзија, неки Ивић каведија и Иво Лукић, кочијаш. Више старијих католика немамо у Добоју.

Muslimansko stanovništvo.

Da bi ispitali poreklo najstarijih porodica u Doboju, moramo se osvrnuti čak tamo na doba sultana Mehmed-Ef-fatih. i bosanskih sandžaka Gazi Husrev bega i Daut bega, dakle u vreme osvojenja Bosne i pada Jajca 1525 godine, na vreme pada srebrničke banovine, čije je sedište nekad bio Tešanj pored Srebrenika, na vreme provale Turaka u austrijske i ugarske zemlje, uopšte na ceo period, koji obuhvata vreme od konca 15 pa sve do konca 16 veka. Posle Mehmedovog osvojenja Bosne, odnosno Husrev begova osvojenja Jajca, bosansko autohtono stanovništvo, vlastela i seljaci, iseljavaju se u susedne zemlje. Koncem 15 i tokom celog 16 veka, ove krajeve naseljavaju južnjaci. Dakle, nemožemo naći muslimanskog autohtonog stanovništva ovde. Ono je poreklom ili iz Azije, iz Turske ili odande, odakle su bosanski sandžaci Gazi Husrev-beg i Hasan paša Predojević, Sokolovići (Ferhat-beg) i dr. Hercegovci, bosanski namesnici. Za najstarije porodice u Doboju smatramo one koje sa sultanom Mehmed El Fatihom dolaze u Bosnu u drugoj polovini 15 veka. One su azijskog

porekla. Тако нпр. Dautbegovići, који своје порекло изводе из Индије. Нису ли они потомци bos. sandžака Daut-bega, који је 1480 провалио у аустријске и угарске земље, где је био потучен од Степана Зполје?. Та његова провала у Угарску изазвала је Матију Корвина, да провали у Босну, на Јајце и Сарајево, на челу са војсковођама Ладиславом од Егевара, Петром Доџијем, и Вуком Гргуревићем. Чини се да су тih година, пребегли из Будима Громе (Mehmedaga Gromo из Будима) или нешто доцније. Громе ће бити словенског порекла, од Прибоја-Хајдаревићи-Громиле, после у Добруну, Херцеговци. Од њих су Мулалићи, Мемешевићи и Вејсиловићи. Од Dautbegovića, дакле несловенског порекла, биће да су Begovići, Mehinagići и Husagići, begовске породице, које су држале Срп. Грапску и тамошњој цркви земљу поклонили. Надаље, Хаџи-Numan-begovići, који су некад држали крњинска села Буковичу и Грабовичу. Азијатског су порекла Барјактаревићи и Топчагићи (Хаџинска породица), Поробићи (Њирбег Поробић) из Дервенте су. Џиф им је био у Трнјанима. Старином су из Попова, у јужној Херцеговини. Капићи, од којих су Хаџимугагићи из Дервенте су, но старином Херцеговци, Диздаревићи (Ганибеговићи) од Банје Луке су (држали Штрпце). Старином би они могли бити Диздари од Добруна, од којих су и Милjkовачки Джанани, те како изгледа сво муслиманско становништво у Јелалу и околици, јер и тамо у Добруну има Јелаш. Туркији (Хаџикадунчији) од Славонске су Пожеге. Авдији из Станић Ријеке, Шкапури Тешњаци, старином Херцеговци, односно од Скадра. Муџићи су Херцеговци. Спахији и Баhtiји су од неких спахија, Бешлагичи неке веће војничке аге (Ага над пет ага). Биће да су од градске војничке посаде заостали, као и Капетановићи. У Добој насељавали још много њих из Милjkовца, Маџиљеновца, Карабеговца, Begovića, Џифчија (Џифчије су Херцеговци, кметови Займовића из Тешња "Ере"). Порекло и старину ових насеља тражимо на југу, дакле у Херцеговини и Црној Гори. "Крњин" је гazi Husrev-begov vakuf. Гazi Husrev-beg, unuk Гафуров, оснивач Сарајева, пролазио је овуда и ратовао 1536, а за bos. sandžака дошао је 1521. Историјар Баџагић тврди да је породица Husrev-begova пореклом из Травунице, негде око Требиња и да је Рађивој, стрц његов, (син Ферхат begov) живе у Требињу и био kneз. Није искључено да је овај босански ваџија у 16 веку довео собом и насељивао ову своје земљаци, тешанјске begове и кметове њихове по Крнину. Велика Већина ових кмета долази пре неких 250 година из Росуља у Крнин, слави Ђурђев-дан, насељивају Посавину, до Брода, а знамо да су старином Дробњаци. Има у Босни дробњајских породица са презименом Гафур, дакле именом Husrev-begova дедо. Историјар г. Скарић спомиње у једној расправи о пореклу православног становништва у северо западној Босни да

се у време Husrev bega воде лјути бојеви око Јајца и других градова на Врбасу и Пливи. У тим бојевима учествују Срби овога краја као граничари. Морало је бити неких јајних вежа између Husrev bega и породице Гафур. Гафур слави Ђурђев-дан крсно име дробњајског племена. Нар. традиција, додуше погрешно тврди, да је Husrev-beg погинуо у Дробњацима. Ради тога се намеће питање, нијесу ли Гафур и Husrev-begova породица из Дробњацима.

Морали смо се освртати на ово порекло православног крњинског елемента зато, да би га довели у везу са пореклом муслиманског становништва у Тешњу, као begовата овог Гази Husrev-begova vakufa и на порекло добојског муслиманског становништва пореклом из Тешња. Дакле, порекло и старину муслиманског словенског елемента тражимо у Вишеградском старом владу-Добруну, и доводимо га у везу са Соколовићима, bos. namesnicима, понајвише Ферхат-begom банјалућким а доцније будимским пашом, надалје у Дробњацима и Херцеговини, и доводимо га у везу са Гази Husrevbegовим временом овде. Мислимо да смо овим, у главном решили питање старине и порекла муслиманског становништва у Добоју и његовој околици.

Прва дџамија подигнута је у Добоју у време султана Селима, дакле у првој половини 16 века.

Насеља и порекло православног становништва у Добоју

Наш православно народ у сев. западној Босни није аутохтон, него је дошљак са југа у 16. и 17 веку. Приметили смо да један његов добар део у 15 веку сели из Херцеговине у Далмацију, а из Далмације у западну Босну, па тек се некако почетком 18 века размешта у овим крајевима, формира насеља ова данашња, после куге од 1731 год. Ова сеоба са запада у ове крајеве односи се поглавито на породице које славе светог Николу, св. Трифуну, св. Луку, св. Стефана, и св. Марку. Планинци - сточари, који сви славе св. Симеуна, силазе с планина овамо на презиму, па овде се стално задржавају. Њихово порекло доста је тамно, јер одавна насељавали област Влашића, али биће да су потомци хумских сточара, Катунана, којима би донекле и Никољштаци могли припадати, и ако им старину тражимо у Кучима и Братоножићима у Црној Гори. Трговачки сталеж даје требињска област. То су Шумањци, Требињци и Поповци. Они су трговали по већим местима у Босни у 17, 18 и 19 веку, у Сарајево, Тешњу, Бањој Луци, Тузли, Мостару и т. д. Добој, филијала

Тешња у свему, сматра се у 19 веку филијалом његовом у погледу насеља првих српско православних породица. Велика сарајевска трговачка кућа Јелић-Угреновић старином из Браног дола у билећком крају, орођена са модричком одн. добојском породицом Николић-Лалић, има своју филијалу у Тешњу. Њу воде Танасићи. (Видаковићи?). Један Видаковић, син Атанасијин, орођен је опет са сарајевском трг. кућом Будимлића. Танасићи опет имаду филијалу у Добоју где се један, Симо овде стално пресељава 70-тих година прошлог века. Јефтановићи (старином из Пиве), још у 18 веку досељени из Тузле у Сарајево, имаду радњу у Желчу, коју води њихов помоћник Јово Костић Јефтановић. Тих година били су добојски становници још и ови: Игњат Трифковић, из Чечаве пекар, доселио из Тешња од Туралића радње, 60 тих година пр. века, Илија Пејић, пекар, Митар Недић, столар-дунђер, Јово Недић, бакалин, зв. "Сјано", Митар Станишић, бакалин, Пејо Марковић, рабација, Кршија Недић, мљео и тукао со, неки Малишан Терзија и неки Гавро. Као стални добојски трговци доселили су се из Тешња, посве око 1876. Симо Дакић син Дамјана, Даке Симића. Од њега су Дакићи. Пореклом Црногорци-Дробњаци. Дамјан Дако Симић, доселио се из Црне Горе у Тешањ са Митром Јовановићем "Црногорцем", те су се оба оженили у Тешњу од Митровића. С њима је заједно доселио и Божо Петровић "Каурин". Сви су они имали у Добоју и пре своје магазе. Тад је дошао од Танасића и Ђорђо Спасојевић у Добој, родом из околице Тешња. Код Симића у Тешњу био је Перо Свјетлица, родом из околине Бање Луке. Из Тешња је прешао у Добој и Херцеговац Пјанић, те Бокољић Перо-бањалучанин истих 70 година пр. века. По најстаријој Добојској Матици умрлих закључујемо да су живели у Добоју и рођени: Кршија Недић око 1808, Митар око 1828, Илија Пејић око 1800. Неки Димић Михаило и Јован Маглајац живели су око 1833. Димићи су Цинцари са севера. После 80 тих до 90 тих година пр. века спомињу се у пом. матици Маринко (Гојковић) из Зовика (Брчко), порекла би дакле био цинцарског, одн. румунског. Милетићи (Милован и Мара), Дамјановићи, Васо Ђеклић, Марко Варшић, Давидовић из Шапца, Петровић (Ђеклић) из Сарајева. Ови би могли бити старином Ђеклић-Лутовци из Пипера у Црној Гори. Славе Аранђелов-дан. Станојевић Микичић, Раде Вукојевић, пекар из Високог, Алекса

Бугарин-Васкрсић. Такођер у последње две деценије пр. века досељавају у Добој: Из Тешња Трифко Дучић, гостионичар. У Тешњу му је остао брат Мијат. Ови су старином из Љубомира у јужној Херцеговини. Славе Никољ-дан. Петар Ђурић из Пакленице код Маглаја, Ивановић из Чечаве, Са северо источних страна су Николић-Лалић из Модриче као и Ставрић, грчког, односно цинцарског порекла од (Битоља), Кондићи су из Осјечана (грчког порекла), Брујић и Јеловац, Личани као и Вукобратовић, славе одн. преслављују Св. Николу. Још су новији поред поменутих Шукуљевићи или Шкуљевићи из Брчког, славе св. Марка. Шкуљевићи су позната Херцеговачка породица. Трговци су у Дубровнику, Трсту, Мостару, било их је и у Србији код Кара-Ђорђа. Незнамо дали су једна породица са овим Шукуљевићима. Порекло најстаријих и старијих породица до конца 19 века, јер у 20 век не улазимо, у главном је црногорско и херцеговачко, судећи, по именима и крсним славама, онда нешто цинцарско (они од Посавине и преко Босне) те аутохтоно илирско-арбанашко оних из Чечаве ("Чеч"-арбанашки кланац). Чечави или Чечево спомиње се овде у 14 веку а такођер има "Чечево" на алб. граници у Васојевићима те у јужној Херцеговини. Овд. Чечавци "Шпице" од оних су у Пазару, славе св. Јована. Никољданци су са зап. страна и Далмације, Ђурђевњаци су Црногорци - Дробњаци, Илињштаци из јужне Херцеговине. Који славе Арханђелов-дан од Пипера су старином и т. д. Дакле, у главном, по крсним славама би старину и порекло овако извели, али не треба заборавити и то, да наш народ мења славу, па временом, уместо славе узме преславу-прислужбу. То чине особито Кучи и Братоножићи (Црна Гора), који славе св. Николу, а преслављују летњу св. Петку, онда Дробњаци, који често преслављују св. Николу, док им је права слава Ђурђев-дан. Св. Јована славе старинци из Рашке, Сјенице, Скопске Црне Горе, они из Пиве и источни и јужни Херцеговци. Често се узимају славе својих газда, онда, женске прислужбе, славе селишта (старих господара и т. д.) На почетку овога дела рекли смо још нешто о крсним славама појединих породица са западних страна, па сматрамо да смо овим, у главном довољно расветлили насеља и порекло православног становништва у Добоју, концем 18 и током 19 века. То становништво дошло је у Добој као трговачки и занатски

сталеж, као слуге, шегрти, калфе и помоћници тешањски и добојски трг. кућа, доцније самостални своји господари и трговци у Добоју.

Добој - мучилиште и костурница - 1914 - 1918. године

Тешки период преживео је Добој у годинама 1914 - 1918. Тај период напунио је добојска гробља, данашње градско и старо војничко у Липцу, костима 5000 Срба мученика, таоца интернираца из Србије, Црне Горе, Херцеговине и Босне. Аустријанци су у Добоју имали логор и затвор у дрвеним баракама за таоце и интернирце. Ту су их на хиљаде мучили глађу, зимом, голотињом и заразним болестима и у масама мртве и живе, само обамрле, у ватруштини, вукли на гробља и закопавали. Људе, жене, децу. У овој другој Сурдулици нашој, потребно је било српски народ уништити и жива закопати. Но тај народ ипак оста, и врло јак поста а непријатеља неста. Неста му и имена и земље на географској карти. Тако пролази слава овог света, а до Васкрсења се долази само преко Голготе. Људска рука требала је да уништи оно, што Божија чува. Много би места у овој књизи требало да се опише овај тешки период. Много би се о томе имало писати, много података и статистика из разних архива покупити, средити, целу књигу о томе написати. То овде не можемо јер простор не допушта, јер циљ ове књиге није да тај период описује и јер ће се, можда наћи неко, ко ће се латити тога посла, ко ће имати времена да тај огроман материјал среди систематски хронички и критички. Ми ћемо се овде дотаћи само неких момената из почетка тог мучног периода. Подавно су нам дошла до руке из бивше среске испоставе у Добоју два документа, која се односе на погибију двојице таоца, а имаду опет везу са Добојем и ако се догађаји баш не односе строго на Добој. Документа су од 6 и 7 августа 1914. Преписао сам их у летопис моје, буковичке парохије. Односе се на погибију таоца Ђорђа Петровића, свештеник из Кожуха и сељака Теодора Ријића, из Клакара код Брода.

Први је убијен у Бишњи пред Дервентом и сахрањен на дервентском гробљу, а други у Руданци код Добоја пред жељезничком станицом, а сахрањен у Малој Буковици на гробљу код капеле. Свештеници таоци, и други таоци, пратиоци војничких

транспортних возова били су управо на смрт осуђена лица. Њих је на веома рафиниран начин требало, кратким поступком, стрељати, чим би се нешто тобоже, возу догодило. А да се то "нешто" заиста и догоди, бринули су се возовође и скретничари по станицама, свако опет по наређењу одозго. Или довољно је било само рећи да је таоц покушао да побегне и убити га, јер сведоци стражари, ту су, а мртва уста не говоре. Дакле сви су докази ту. Кривица постоји и смртна казна на лицу места изриче се и извршује. На овакав начин требали су бити убијени 6. и 7. августа 1914 таоци пратиоци возова Добој - Брод свештеници буковички преч. г. Љубомир Дучић, сада свештеник и прота намесник у Добоју и кожушки Ђорђе Петровић. Свештеник Дучић требало је да погине у Буковици, у Руданци, али неком срећном околношћу и случајем неким, он није био у ономе возу, испод кога је руданачки скретничар окренуо скретницу и воз преполовио. У томе возу био је таоц пратилац један сељак, Теодор Ријић из Клакара код Винске (Брод). Наравно чим се ово догодило у Руданци, он је одмах изведен из воза и по наговору возовође и скретничара, стрељан. Истога дана у ноћи, погинуо је свештеник Петровић код Дервенте, јер је "покушао да побегне"! Ево тих докумената о погибији ове двојице:

1914, колвоз 7.

Котарској Испостави

у

Босанском Броду.

Јучер дне 6 ов. месеца п. п. почињен бје нападај на војнички транспортни влак бр. 764 тиме да је непознати неки човек пуцао на влак. Заповедник тога влака, један господин сатник дао је таоца Теодора Ријића из Клакара, устрелити. Данас у ноћи, у 1 сат и 16 часака хтеде један таоц добојској стражи да побегне, па га је иста устрелила. Име таоца је напознато. ....

У Бос. Броду, дне 7 колвоза 1914.

ЕДУАРД ДЕМЛ,

заповедник колодворске страже

**Котарска испостава Бос. Брод
Бр. 525, през. од 7/8 1914**

Kotarska Ispostava Doboj**No 418 pres.****Bezirksamt Gračanica**

Der geistl. Gjordo Petrović aus Kožuhe bez. Gračanica wurde bei Fluchtversuch von der Belgleitpatrolle in dolnja Bišnja erschossen. Augehörige verstandigen.

Nepoznati jest Đorđo Petrović

Dana 17 novembra 1929 godine podignut je taocu Rijicu u Maloj Bukovici dostojan spomenik, njemu i svima našim seljacima, koji živate svoje položiše za zavetnu misao Oslobođenja i Ujedinjenja.

Od dobojskih taoca spominjemo Vasu Ivanovića, trgovca, a uvažena starina gosp. Đorđo Dakić, koji je 1916 g. od Austrije na smrt osuđen, neka svojim rečima završi ovu knjižicu.

"Đorđo Dakić rodio se u Tešnju januara 1864. god. gdje je svršio osnovnu školu kod učitelja steve Petranovića, čuvenog i vatrenog borca za srpsku stvar i revolucionara, rodom iz Drniša u Dalmaciji. Otac Đorđin, Simo bio je trgovac u Tešnju, ali je kao još neki tešanjski trgovci, imao radnju - filijalu i u Doboju i odlazio je u Doboj samo petkom kao pazarnim danom i otvarao radnju do 1875 god. kada je, ne mogavši dalje snositi zulume nekih tešanjskih Turaka, preselio u Doboj u namjeri, da se pomalo posve neprimjetno, primiče Savi, granici Austro-Ugarske i tu u Bos. Brodu prebaci u Slav. Brod. U Doboju je Simo kupio jednu malu drvenu kuću, od Huseina Haskića, sa nešto zemljišta oko kuće za 1.400 groša. Ova kupnja kuće, koja je prešla iz ruke Turčina u ruke Kršćanina, nije bila počudna nekim dobojskim Turcima, i oni su potajno bili zaključili, da je povrate. Ali i u Doboju je bilo dobrih i čestitih Turaka, te su jednoga dana došli Simi u dućan Bego i Mehaga Hadimujagići i rekli:

"Simo, mi znademo, zašto si ti preselio iz Tešnja i znademo tvoju dalju namjeru. Mi ti savjetujemo, da se ne mičeš dalje iz Doboja, a mi jamčimo za život tvoj i tvoje čeljadi. Saznali smo, d su neki naši ljudi (Turci) protivni što si kupio tu kuću i hoće da je povrate. Mi ti savjetujemo, da odmah govoriš sa bivšim vlasnikom kuće, a i mi ćemo mu govoriti, da dadne izjavu, da kuću nije prodao tebi nego tvojim čeljadima (ženi) a na čeljad mi nećemo dozvoliti da se udara".

Tako je i bilo. Uz Hadimujagiće pridružili su se još ugledni i čestiti Turci braća Hadži Mehaga i Osmanbeg Kapetanovići. Ove dve ugledne turske porodice bili su zaista čuvari života i imetka Siminog i njegove porodice kao i ostalih ondašnjih Srba, građana dobojskih.

U godini 1875 ustaše su već uveliko napadale na turske begove i palili njihova imanja, kuće čardake, koševе i hambare po selima tako, da se Turci nisu smeli kretati po selima. Godina 1876. nastala je još burnija, i Simo Dakić i kraj jamčenja spomenutih uglednih dobojskih Turaka, ipak se pribojavao od napada kakvih neobuzdanih zlikovaca, pa je hteo da makar najsatrije dijete, sina Đorđu otpremi izvan domašaja turskih hordi. Imajući u Slav. Brodu dobrog prijatelja, izbjeglicu iz Bos. Broda, Simu Samardžića trgovca, napiše mu pismo u kome mu javlja, da mu šalje svoga sina Đorđu i moli ga, da mu on to dijete sačuva, a ovamo njima koji ostaju kod kuće, što dragi Bog dadne.

Jednoga dana 1876 god. kad je prolazio iz Tešnja za Brod Jovo sluga kod Mihaila Pjanića uglednog trgovca i građanina tešanjskog, pošlje Simo Đorđu u Slav. Brod. Ali Đorđo, što mu ondašnja klima nije dobro činila, a nešto želja za kućom i roditeljima, razbolio se je i poslije nekoliko mjeseci, upravo u vreme kada je Srbija objavila rat Turskoj, vratio se je kući u Doboj.

Đorđe se sjeća dobro na ona doba kad je bio u Brodu. Pamti, da su onda bile ustaše iz Bosne u Slav. Brodu: Petar Đukić trgovac iz Dervente, Jovo Marković. Nudo-trgovac iz Prnjavora, Vaso (Miničić) i Đorđo (Alekrum) trgovci iz Doboja i mnogi drugi i da su održavali sastajanje u donjem boju u kući Koste Stankovića, a u gornjem boju stanovao je Simo Samardžić.

Jednoga dana pred večer, priča Đorđo, došao je Simo Samardžić kao bez duše kući i odmah s vrata reče ženi Anki, koja je bila rođena Beogradanka: evo ti depeše od brata da je pozvan pod oružje i poziva i moli mene, da odmah idem u Beograd da ostanem u njegovoj radnji. Te iste večeri otputovao je Simo sa parobrodom za Beograd.

Neće biti nimalo preterano, ako se reče, da je ceo život Đorđe Dakića ispunjen sa borbom za srpsku stvar. Nije on naprazno đak Steve Petranovića, velikoga borca za naše oslobođenje. Njega zatječe okupacija Bosne i Hercegovine u Doboju kao dječaka od 14 godina. (Vidi njegov članak)

Njegov otac Simo razboljeva se od tuge što se svi naponi Srbije i srba Bosanaca zajedno sa Stevom Petranovićem osujetiše i Švabo uđe u Bosnu i Hercegovinu. U jednome pismu koje je pisao Stevo Petranović iz Srbije protiv Teodora Ilića u Tešanj a koje je došlo do ruku Milovanu Tanasiću, veli ovako: "Pozdravi mi Simu Dakića, moju desnu ruku".

Simo Dakić, videći da mu se prikučuje kraj života, iako nije bio mnogo star, govorio je: "Ne bih želio da mi ovo dijete ostane slijepo kod očiju."

To je pomišljao na sina Đorđu. I na 17 oktobra 1879 godine sjeda na voz i odvozi Đorđu u Slav. Brod i predaje ga svome dobrome poznaniku i prijatelju Kostu a. Pahany trgovcu. Simo se je po povratku kući razbolio i legao u postelju, iz koje se nije više digao.

Pahany je obećao Simi da će paziti njegovo dijete kao i svoju djecu, da će ga slati i u građansku školu i t. d. i potpuno je ispunio dato obećanje Simi Dakiću.

Đorđo Dakić sjeća se sa punim pietetom na ova dva svoja dobrotvora: Stevu Petranovića učitelja i Kostu Pahany-a trgovca i ne bi želio da promjeni svijetom, a da se prvo ne pokloni i ne pripali voštanice na njihovim grobovima i to, prvome u Šabcu, a drugome u Slav. Brodu.

Jest, život Đorđe Dakića bio je buran i o tome bi se imalo šta pisati, što naravski ne spada u ovu knjigu.

L i t e r a t u r a

Dr. Č. Truhelka: "Naši gradovi", Sarajevo 1904.

"Шематизам прав. срп. Митрополије бањалучко-бихаћке" за 1901 и 1911 г. Б. Лука, 1903 и 1912.

Pretev: "Okupacija" Sarajevo?

Dr. M. Mancić: "Povijest okupacije Bosne i Herceg. 1878 Zagreb, 1910.

Dr. M. Prelog: "Povijest Bosne u doba osmanl. vlade. I i II Sarajevo?

Dr. V. Ђоровић; "Историја Југославије" Београд 1933.

Dr. Ђоровић: "Босна и Херцеговина" Београд 1925.

В. Скарић: "Поријекло православног народа у сјевер. зап. Босни Гласник Зем. Музеја, Сарајево 1919.

Дедијер: "Херцеговина" (Насеља срп. земаља књ. VI.) Београд 1909.

Дедијер: "Билећке Рудине" (Насеља Срп. земаља књ II.) Београд 1903.

"Шематизам прав. Митрополије и Архид. дабро-босанске за год. 1884, 1885, 1886." Сарајево 1886.